

AZ ERDÉLYI MEDENCZE ŐSTÖRTÉNELMÉHEZ.

Téglás Gábor, főredlisk. igazgatótól.

Az erdélyi medence délnyugati részein tiz év óta folytatott őstörténelmi kutatásaim eredményeinek összegelésével kívántam alábbi soraimmal első sorban hazarészünk t. érdeklődői előtt beszámolni.

Miután azonban a Közép-Marosvölgyön Gyulafehérvárig s a déli Kárpátok vonalán Krassó-Szörénytől N.-Szebenig felvett tulajdonképi munkaterem praehistoricus leleteinek kutatása és tanulmányozása közben a többi — rokon leletek áttekintésének szükségessége is minduntalan felmerült: időközben a kolozsvári és nagy-szebeni muzeumokon kívül meglátogattam a székely muzeumot, a nagyenyedi Bethlen főtanodának egykori kedves emlékü tanárom Herepely Károly fáradhatatlan kutatásai által, az utóbbi időben összehozott kiváló becsű és főleg a közép Marosvölgyet illetőleg Gyulafehérvártól fel M.-Vásárhelyig a szakemberre nézve nélkülözhetetlen tanulmányi anyagot szolgáltató gyűjteményét, ugyszintén a szászsebesi, szászrégeni, besztercei ev. gymnasiumok gyűjtéseit. Felette sok tanúságot merítettem Kovács Ferencz marosvásárhelyi apátplébánus úr gyűjtéséből, mely a Nyárad, két Küküllő és Maros vidékéhez új és meglepő adatokat szolgáltat. Ép oly haszonnal vizsgáltam át szentkatolnai Bakk Endre vizaknai plébánus úr szép sikerű gyűjtése eredményét, a ki néhány évi kitaró munkálkodás után Vizakna őskorához megbecsülhetetlen adalékokkal járult, s a legközelebbi vidéket is sok szerencsével bevoná működési körébe. Torma Zsófia urhölgynek erdélyszerte páratlan gazdagságú, s egyes unicumaival az ősrégészet külföldi munkásaitól is elismerőleg emlegetett s a Kis-Ázsiáig vezető balkáni kapcsolatot iparban, mivelődési eszmékben szépen illusztráló magángyűjteményét, mint tanulmányaim kiindulási

alapját önkényt érthetőleg „A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében“ cz. füzetkém megjelenése után is több ízben felkeresém.

Minthogy pedig az 1882 óta folytatott bányászarchaeologiai buvárlataim az erdélyrészi aranyékszereknek, a budapesti és bécsi muzeumokba jutott erdélyrészi ezüst aranykincseknek megtekintését szintén nélkülözhetetlenné tevék: ezeket, valamint számos ismerősöm, jóbarátom magángyűjteményét szintén felhasználám ezéjaimra. E huzamos munkásság első tervem szűk keretét észrevétlenül tovább bővíté; úgyhogy a közép Maros és mellék völgyeinek általam pár kivételével a helyszínéről ismert őstelepeihez kelle vennem a többi rokon telepeket is. Művecském tehát jelenlegi alakjában a jelzett terület behatóbb ősembertani vázolósa mellett dr. Koch Antal egyetemi tanárnak a földtani társulat 1875 augusztus 14-én Kolozsvárt tartott gyűlése előtt tartott s „Erdély ősemlős maradványai és az ősembere vonatkozó leletei“ czimmal az Erdélyi Múzeum-egylet évkönyvei (új foly.) V. számaiban (1876) közzétett, s később is folytatott jelentéséhez mintegy kiegészítésül járúl. Épen azért a dr. Koch által elősorolt lelőhelyeket vagy teljesen mellőzöm, vagy csak az esetben ismétlem, ha azóta felmerült leletek szükségessé tevék. Minthogy pedig én a kőkori emlékek mellett a réz és bronztárgyakra is kiterjeszkedem, az arany-ezüst kincsek révén pedig néhol a népvándorlás idejéig elhatolok, önkényt érthetőleg a lelőhelyek egy része itt is felsorolandó vala, s bár a jelentéktelen cseréptöredékek nem szolgáltak mindenütt felvételi jogezimül: mégis igen nagyra emelkedik medenczénk őskorának leletlajstroma. Tapasztalva azonban, hogy az ily rövid átnézetek a laicus közönség érdeklődését is fokozzák, s a vidék urait a különben lomtárra kárhoztatott őskori emlékek megőrzésére késztetik, azt hiszem nem lesz felesleges az érdeklődők kedvéért ideiktatnom, hogy Orbán Balázs Székelyföld öt kötetéből, a Seidl Chronik der archaeol. Funde in der oester. Monarchie I. H. 1840—1845. II. 1845/46. III. 1846/7 s ennek a bécsi Akademia tört. bizottsága által Archiv für Kunde oestereichischer Geschichtsquellen (Bd. II. p. 159—202. VI. 205—272. IX. 81—168. XIII. 71—144. XV. 239—336. Seid által, majd Bd. XXIV. 225—494. XXIX. 185—337. XXXIII, 1—162. XXXVIII. 123—338.) Kenner Frigy. muzeumőr által eszközölt folytatásából, valamint a nagyszabeni Archiv des Vereins für Landeskunde s ugyszintén a

kolozsvári muzeumegylet Közleményeiben, az Archaeologiai Értesítőben és Közleményekben szoródnak szét főleg a bécsi régiségvár birtokába került leletek leírásai. Nagy segélyemre vala e tekintetben Goos Károly néhai segesvári tanárnak Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens (Hermannstadt 1876) cz. műve, Neigebaurnak az őstörténelmet önálló méltatásban nem részesítő, de azért felette becses Dacien cz. adattára (Kronstadt 1851.) is.

Sok használható adattal találkozunk a bécsi műemlékek bizottságának (Centralcommission zur Erhaltung und Erforschung der Baudenkmale) közleményeiben, (Mittheilungen 1856-tól) és 1856—1857 megjelent évkönyvében (Jahrbuch der kais. königl. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale von J. 1856 u. 1857). Néhai Ackner Mihály szenterzsébetfalvi lelkész és elévülhetetlen érdemű buvár vezetése alatt a 30-as évektől kezdődőleg a Transsilvania folyóiratban (1833 Bd. I. és Bd. II. 1833 Bd. VII. 1838) ugyszintén az 1840-ben megindult Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart v. J. k. Schuller. I. Heft 1840 II. H. 1841, majd 1845-től alakult honisme-egyletnek Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde Bd. I—IV. 1845—1851 s azután szakadatlanul tartó új folyamában a szász papoknak és tanároknak egész táborkara vette a kutató ásót és munkás tollat kezébe, úgyhogy a leírások és felfedezések tulnyomó része az 50-es évekre: Ackner működési fénykorára, esik épen. Végére lehetetlen hosszura terjed vala jelentésem, ha minden adatot sikerül megszereznem s kellő terjedelemben adnom az egyes leírásokat. Az általam a hely színéről ismert, kutatott és irodalmilag alig, vagy épen nem szereplő telepekkel önkényt érthetőleg részletesebben foglalkozom; míg a tőlem távolabb eső, általam csak muzeumi tárgyak, irodalmi feljegyzések alapján ismerteket sokkal rövidebben és nagyobb vidékekre csoportosítva adom. A közép Maros völgy őstört. jelentőségü barlangjáról szóló (Orv. term. Értesítő 1886 évf. 186—210) jelentésem lelőhelyeit mellőzni fogom.

I. A Maros völgye Zámtól Gyulafehérvárig.

a) A fővölgy.

1. Tisza, a Maros balpartján. Itt 1873-ban utépités közben 50 thasosi tetradrachma, 2 ezüst barbaérem, 19 apolloniai drachma,

37 dyrrhachiumi drachma, 837 római családi érem, 11 császári érem került napfényre s azután a budapesti n. muzeumba.¹⁾

Ugyaninnen egy bronzsarló töredék a kolozsvári Muzeumba.— Nyélbe való kampós nyujtványa specialis erdélyi typus. (Hasonlót mutat be Hampel József. A bronzkor Magyarhonban XV t. 4 sz. és 5 sz. a.)

2. **Lapugy.** Erről a vidékről 1881-ben 8 aranykarikát árultak Déván. Fájdalom oly kezekre került, hogy a tudományra a becses lelet megsemmisültnek tekinthető.

3. A guraszádi állomástól éjszaknyugatra eső **Felső-Bojnak Dobrilla** nevű határrészen 1882 juniusban egy kőfejsze töredék- (augitporphyr), ezzel együtt egy fejsze nyéllyukából kihullott nucleus, cziradás cserepek és egy quacztrachytból gyártott kézi örlő. E tárgyak, utóbbi kivételével, a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat dévai muzeumába jutottak. E vidékről ismeretes praehistoricus leleteket szolgáltatott Godinesd²⁾ felső barlangja és Maros Illye³⁾ lapított átfurt kőbuzogányfő.

4. **Cimpeny** (Szurduk) Guraszáda alatt, 2 darab dyrrhachiumi érem 1886 dévai muzeumba.

5. **Maros Brettye**, a Maros jobb partja felett kimagasló Magura trachytkupján vörös cserepek.

6. **Dobra** a Maros balparton, Lázár Arpád birtokosnak egy hegyoldalra nyuló kertjében bronz tokos véső. Déván a h. tört. r. társ. muz. E vidékről az első bronzlelet.

7. **Lezsnyek**, Dobrától a Dévára vezető uton, a helység alatt 10 perczre közvetlen a Marost kísérő parton nagymennyiségű dendrites jaspis szilánk, pirosra égetett cserép és tűzpad. A cserepek közt graphitos, szénmázás is jő elé, s köröm-ujjbenyomásos diszt, árral készült pont, barázda czirádát viselnek. Tordostól lefelé a legnagyobb neolithkora telep. Tulok, juh, disznó csontokból álló konyhahulladékaiból sokat gyűjtött báró Bornemissza Tivadar Maros Illyén. A dévai muzeum ásatásomból kő- és cserép tárgyak töredékeihez

¹⁾ Siebenb. Arch. f. Landesk. Neue Folge XI. 467 lap Chronik v. Goos 56 l.

²⁾ A közép Marosvölgy őstörténelmi nevezetességű barlangjai. Orvos természet-tudományi Értesítő III. füzet 1886. 192 l.

³⁾ Koch Antal Erdély ősemlős maradv. stb. 136 lap 49 sz.

jutott. E telephez egészen közel Veczel praehistoricus és római leletekkel, melyeket ujabban a dévai muzeum is tartalmaz.

8. Déva a) Várhegy. Innen Ackner Mihály¹⁾ Neigebaur és Fodor társaságában tett 1847-ki körútjában egy 3·8 cm. atm. bronz fülönfüggőt talált volt. Gyakori kirándulásim közben sikerült kideríteni, hogy különösen a déli és keleti sziklás lejtő őskori csereptöredékekben igen gazdag. A meredeken felhaladó ösvény mellett egy szépen diszített s talpán csillagos czirádát mutató ivópohárhoz jutottam. Kőszerszámokból csak jaspis szilánkok szerepelnek. Az ősember asztali szükségletei közé az unio pictorum is fel volt véve. E tárgyak a dévai muzeumban láthatók.²⁾

b) A várhegytől nyugatra a Mál és Szárhegy (Colcu) közti nyergen 1848-ban consularis denárokat találtak; de én ezeket már nem szerezhettem meg.

c) A várhegytől délre eső szőlőkben s a reformatus, de különösen a római catholicus temetőekben a durván idomított, rosszul iszapolt cserepek igen gyakoriak. A sírásók csaknem minden alkalommal ujjvastagságu a törési felületen leveles, földes szövetű és földpat darabokat mutató cserepeket ásnak fel.

Déva a római korban köfajtásával játszott szerepet.

9. Száraz Almás, Dévától délre egy órai távolságban. A Bezsan nevű trachyt hegy alján a falu felé durva színű fekete cserepek találhatók. A cserepeken betűzdelt ékitést s különféle czirádákat látni. A dévai muzeumban l. A szomszéd völgyben Kersecz falu felett a La Grohotya nevű dűllőben Torma Zsófia által 1876-ban felfedezett őstelep³⁾. Ezt 1886. meglátogatva főleg dendrites jaspis szilánkokban igen gazdagnak találtam. Piros fekete cserep töredékei diszítést mutatnak.

10. Keresztyén Almás, a Száraz Almásról keletre folyó patak mentén. A falu alatt Sub Costa Bucsumuluj nevű helyen jellegzetes praehistoricus cserepek, jaspisszilánkok, tulok-, juh csontból, hamuból álló konyhahulladékok hullanak ki a partból. Dévai m.

¹⁾ Neigebaur Dacien 69 lap 21 sz.

²⁾ Hunyadmegyei történelmi régészeti társulat III. évk. Szerk. Kun Robert 1886. A dévai várhegy őstörténelmi jelentősége, Téglás G.

³⁾ A kőkorszaki ember nyomai stb. 28 lap.— Neolithkori őstelepek Hunyadmegyében, Torma Zs.

11. Visszatérve a fővölgybe, Déva átellenében **Boholt** s a vasas fürdőjéről ismeretes falu mellett emelkedő **Csuta** hegyet kell eszeréptöredékei, kőszerszámai révén felemlíteni. Egy durva melaphyralapáes került innen birtokomba.

12. **Nyavalyásfalva**. Fűzesd-felé szántás alkalmával 9 aranykarikára bukkantak. Ezek egyikét (20:3485 gr.) **Irimie Péter** hondoli aranykereskedőtől a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat vásárolta meg. A karika négyszögre ki van verve és összehajtva. A többit **Irimie** értékesíté.

13. **Magura**. E falutól Nagy-Ág felé a Csetrás hegység alján elhaladva egy csorgót találunk. E fölött 1860-ban egy disznó egy fazék ezüstpénzt és egy bronzláncot turt ki. Az érmek római családi érmek voltak és **Irimie Péter** hondoli aranykereskedő váltotta magához. Ugyaninnen a kolozsvári Muzeumban egy füles bronz véső.

14. **Fűzesdnél** 1865-ben **Maderspach Victor** néhai iszkronyi fűrészgáros kőfejszékét, szilánkokat talált. A lelet elkallódott.

15. **Kisbánya** vagy ma **Boicza** a rómaiak által is lakott és régi okleveleinkben **Kisbányának** nevezett bányahelyet a kolozsvári muzeumegyl. Muzeumban egy párhuzamos vonaldíszszel ellátott csinos és őskorinak látszó, piros agyagból készült ivóedény képviseli. (Goos Chronik. 85 l.)

16. **Hondol Nagy-Ág** tőszomszédságában. A helységtől Ny.-ra a **Gaunosza** nevű trachytszikla alatt vonal, pont-, lencsedíszszel ellátott priosus és graphitos edénycserepeket gyűjtöttem 1881 májusában. A dévai Muzeumban egy kis collectio látható innen.

17. **Haró** épen Déva átellenében. A **Maros** révjétől a helység felé vezető **Földvár** nevű területen erősen vöröslő, vastag s a tötési lapon quarczszemeket mutató cserepek.

18. **Kéménd**, a helység derekán egy vízmosáson szép szivalaku kőfejszét találtak, sötétzöld serpentinből. **Barcay Béla** ajándékából dévai Muzeumban.

19. **Arany**. Az aranyi hegy déli lépcsőzeteinek törmelékei közt betűzdelt ékítésű piros eszeréptöredékek, graphitos edény darabok, melyeket a dévai Muzeumban helyeztem el. A kolozsvári Muzeumnak innen dr. **Koch Antal** egyetemi tanár egy füles bronz vésőt ajándékozott.

Aranyról Gyertyánosra menőleg, a határkereszttől jobbra kő-lappal lefedett urnát ástak ki. A helységben is akadnak urnákra; de jobbadán szétzúzzák. Margittay Gábor marosvásárhelyi mérnök állított egyet össze, s nála van M.-Vásárhelyen.

20. Piski a Vajda-Hunyad felé vezető vonal mentén a munkások 1883-ban egy urnát ástak ki, melyet fájdalom szét is törtek.

21. Nagy-Rápolyt. A falutól Bábólnára haladva balra marad el a Dobogó nevű hegyfok. Az onnan lefutó Sármány patak árok környékén, főleg a balparti szántókon, graphitos cserepeket gyűjtöttem 1884 tavaszán. Ezek a dévai Muzeumba jutottak. A Dobogóról Torma Zsófia urnő Mailand Oszkár tanár útján egy átluggatott edénytálpát kapott egyéb cserepekkel együtt.

22. Boj Csigmó mellett. A faluból kivezető völgy balpartján a Magulicsa tető szép barázdás, betűzdelt ékítésű, lenese díszítésű cserepeket, jaspisszilánkokat szolgáltatott a dévai Muzeumba. E két teleppel szemben találjuk a tordosi gazdag telepet¹⁾, melyről Torma Zsófia, Goos Károly, dr. Koch Antal, Deák Gerő, Müller Frigyes és e sorok írója adtak leírásokat. Külföldi tudósok is foglalkoztak e teleppel, melyről G. v. Rath Siebenbürgenjében, a Jahresbericht über die Vortschritte der Urgeschichte és az Ausland 1884 3 sz. is megemlékezett. Tordos közelében van a dr. Koch Antal és Goos által kőbuzogánygomb, csákány, balta és kalapács leleteiről ismeretessé lett Szászváros. Innen Torma Zsófia is rendelkezik kőfejszével.

23. A Koch Antal jelentésében említett Szászvárost csak érintem. A Bruckenthal Muzeumon kívül (1 buzog. gomb nagyszerű pyrites amphibolból, 1 kovasavtól áthatott serpentin csákány, 1 közép nagyságú balta és egy kalapács, mind serpentinből), Torma Zsófiánál közepes balta kovapalából, s az ev. ref. Kún-tanodánál is látható kőszköz. A város különböző részein kapják ezeket. Romosz; az itt felmerült gazdag bronzleletből egy nagy rész a n.-muzeumba jutott Budapestre. Néhai Lészai Dániel birtokában, ebből Ackner

¹⁾ A kőkorszaki ember nyomai Hunyadm. 1877. Téglás G. (Goos, Bericht über Fräulein Sofie v. Torma's Sammlung praehistorischer Alterthümer 1878.

Torma Zsófia Hunyadmegye neolithtelepei. Erd.-Museum 1879. évf. u. o. Adalékok Hunyadmegye őstörténelméhez, a hunyadm. tört. régészeti társulat első évkönyve.

kisebb nagyobb gyűrűket, egy 20—24" hosszú s különböző formájú dús tárgyakból összeillesztett lánczot látott, s azt a bécsi műemlékek bizottságához küldött jelentésében lószerszámnak minősíté. (Mittheilungen d. k. k. Central Commission für Bauund Kunstdenkmäler 1856, 128.— Ugyanarról Goos, Chronik 49 lap).

24. Vajdej szintén a Maros balpartján Szászvárostól éjszakeletre. Egy ezüstkarikagyűrű hét csavarulattal és 4"-nyi kigyófejet utánzó 2 véggel. A bécsi cs. kir. régiségtárban¹⁾. E vidékről (Szászvárosvidék) gazdagítja a bécsi csász. Muzeumot 1834 óta egy szép-mívű bronzkocsi²⁾ és 25 darab négyszögű bronztorques, melyeknek közelebbi lelőhelyét a Kenner muzeumőr úr által rendelkezésemre bocsátott cathalogusból se magyarázhatám ki. Nem lehetetlen, hogy mindezek épen Vajdejről, az elébb említett barbar ékszer lelőhelyéről, származtak.

25. Kudzsir. A helység felett délnyugatra kimagasló Váregy (Cetate) barbar erősség. Itt 1868-ban több százra menő s különböző készítésű thasosi tetradrachma merült fel. Nagyságuk 27—36 mm. Súlyuk 10—13.5 gr. Nagyrészt a budapesti N.-muzeumba jutott a lelet. Egy példány Nagy Miklós petrozsényi tanítónál. (Arch. N. Folge XI. 402) s az edény a szászsebesi gymnasiumnál latható. Ugyanerről Adalékok érmészetünkhez Kudzsir lelet barbar Arch. É. III. köt. 1870. 88—96.

26. Bulbuk. A Maros jobb parti hegységben Bokaj és Homoród mögött. Sándor János szászvárosi ev. ref. collegiumi tanárnál kőfejszék, szilánkok, őszagacs-árak, cziradás cserepek Déván.

27. Akmár (Alsó Fejérm.) Itt egy igen szép bronzlelet merült fel, melynek tulnyomó része Jeney István néhai gyulafehérvári rendőrkapitány útján a kolozsvári Muzeumegylet birtokába ment át. Jeney István leányánál a leletből egy dudoros karperecztöredék, egy sima karperecz, egy spiralisan barázdált karperecztöredék, 1 dudor, egy fibula vég vala mult nyáron Gyulafehérváron látható. A lelet

¹⁾ Mittheilungen d. k. k. Centralcommission für Kunst- u. Baudenkmäler. 1870. 26. Catalog d. Antikencabinets 334. 31 és Goos, Chronik függelékében 138 lap.

²⁾ Kenner Catalog. Wien 1866. 2745 l. 21. VI. Arch. Értesítő XIII. köt. 135—136 l. Hampel József. A bronzkor emlékei Magyarhonban. Budapest 1886. LVIII t. 2 és 3 a. Tocilescu Dacia inainte Bucurest 1877.

eme maradványa átköltözés folytán azóta N.-Váradra vándorolt. E bronztárgyak gyönyörű patinájuk és választékos formájuk által tűnnek ki. Akamával szembe Balomir, a volt szászvárosszéki helység, honnan a budapesti n. muzeum többi közt egy 3 lábú s máanderrel diszített edényt kapott, nyilván a vasút építésekor. Arch. Közöny VI. 164 és VIII. 187.

28. Akmárral átellenben a Maros balpartján Csora (Alsófejérm.) is említést érdemel e helyen a bécsi csász. Muzeumban 180—203 leltári szám alatt látható barbar ezüstkincse¹⁾ miatt. 1821-ben összesen 2 márka $12\frac{5}{20}$ lat súlyú kincset találtak itt. A lelet tartozékai (180, 183, 193, 195 sz. a.): 4 karperecz (7·8 cm. átmérővel) egyszerű $2\frac{1}{2}$ '' átmérőjű ezüst sodronyból, 5 korong és csőalakú fedőlemez (181, 184, 192, 198, 202 sz.) lemez, egy darab 43·4 cm. hosszú négyszögletre font láncz, számos peczek alakú csüngővel, 6 darab (197, 203, 185, 186, 190, 191) kengyeles fibula és pedig a két első bottagu, s a négy utóbbi huzalidomu kengyellel. A 99, 200 sz. nyakperezcek, átmérőjük 13·3 cm. és 11·8 cm. csavart ezüst rudból készültek, s kapocsformán záródnak. Egy nyereg-gombforma és szarvalakulag begörbített tárgy (201 sz.), melynek magassága 7·8 cm. Három, egyenkint 2 cm. átmérőjű huzaltekeres (194, 196, 202 sz.). Végre egy 13·1 cm. széles 15·7 cm. magas szilárd ezüsttábla (203), melyen két laposas domborműben kivitt emberi alak fordul egymás ellen. Igen egyszerű trebelt munka s az egyes testrészeket karczott vonalak, a körvonalakat bepiszkolt gyöngy-sor jelöli. Ez alakok anatómiai megjelenítése nagyon elevenen emlékeztet bennünket a hallstadti²⁾ öveken s a nem rég Waatschnál³⁾ dr. Hochstetter és Deschmann Károly által felfedezett eisták alakjaihoz. Hasonlók fordultak elé É.-Tiroiban és Bolognánál. Ez erdélyrészi köreinkben kevésbé ismert leletet, azt hiszem, nem vala felesleges ide besoroznom.

29. Oláh-Pián. (Alsó-Fejérm.) Az aranyosásáról ismeretes helység számos őskori leletet szolgáltatott régebben s melyeknek nagy

¹⁾ Archaeologische Annalecten v. Arneht p. 79 G. S. XIII. valamint Catalog d. k. Münz.cab. p. 339 és Goos, Chronich 17—18 l.

²⁾ Freih. v. Sacken, Das Grabfeld von Hallstadt X. tábla 6.

³⁾ Praehistorische Ansiedelungen und Begräbnisstätten in Krain von E. Deschmann u. Ferd. Hochstetter. Bécsi akad. emlékirataiban 1879.

része a gyulafehérvári pénzverdénél hamvada el, 1852-ben bronzvésők s lándzsahegyek, 26 apollinai, 23 dyrrhachiumi drachma, 1 thasosi drachma merült itt fel. A kolozsvári Muzeumban egy vastag aranykarikát láttam.

30. **Alvincz.** Innen dr. Koch Antal¹⁾ a kolozsvári Muzeumnak Pávay Elek által 1865-ben ajándékozott kőbaltáját említi fel. Ezt, mint a hely színén eszközölt tudakozódásaim kideríték, az állomáson kívül Szászváros felé a sibisáni hidig terjedő bevágásban találták. Ugyanott a löszben *Elephas primigenius* zápfog is találtatott.

Alvincztől délre a balomiri határszélen a *Valye ree* nevű vízáróknál praehistoricus cserepek találhatók, ugyszintén a Nagyrétnél. A káptalani birtok közelében eső sziget előtt a balpartban urnatöredékeket látni. A nagyenyedi Bethlen főtanoda gyűjteményében egy hatalmas rézesákányt találtam innen.

31. **Borberek.** Alvinczezel átellenben Borberek határában a Zebernik nevű sziklahegyen és várromok közt gróf Kuun Géza úrral, a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat nagyérdemű elnökével, Teleky József szolgabíró szives támogatása mellett rendezett ásatásnál több praehistoricus cserepet, s ezek közt egy hullámos díszítésűt találtunk.

Borberek lelőhelylyel Kovács Ferencz, marosvásárhelyi apátplébános magángyűjteményében 9 bronz karika. Ugyanő előadást is tartott ezekről. (Magy. orvosok és természetvizsgálók munkálatai 1874. XVII. köt. 79, 80. lap.)

32. **Borsómező.** A nagyenyedi Bethlen főtanoda gyűjteményében Herepey Károly tanár úr szivességéből egy sodrott ezüst nyakperezet láttam.

33. **Maros-Portus.** A kolozsvári muzeumban egy aranykarika gyűrű, melynek végei gömbbé idomítvák. Felemlíti Goos is, *Chronik* 35 lap).

34. **Gyulafahérvár.** A Bruckenthal-muzeumban N.-Szebenben egy összehajtott bronz-kardpenge élesen kiváló gerinczezel. A penge szélessége 5.3 cm.; de 2 cm-re keskenyül; hossza 68 cm. Alkalmásint ez is a vidékről s tán épen a gazdag akmári leletből való. Ackner és Bielz Gyulafahérvár vidékéről egy 1857-ben felmerült

¹⁾ Erdély őseml. stb. Erd. Muz. V. 135 lap 45 sz.

leletből egy-egy szakállas mellképet mutató dák tetradrachmat kaptak. (Archiv f. Landeskunde. Neue Folge XI. k. 461 lap. Chronik d. arch. F. Goos 29 lap.)

35. Lámkerék (Szebenm.) katlansirokkal a Sebes viz partján. Arch. közl. VI. 172.

36. Váradja. Ilyen Alsó és Felső van Alsófejmegyében. E név alatt a bécsi császári régiségtárban 1 dudoros ezüst fibula.

37. Ugyanott Alvinez és Szászváros közti lehellyel 1 nagy ezüst sodrony karikát (Torques) láttam.

38. Szász-Sebes. (N. Szebenm.) Bár már a Székás és Sebes mellé esik, mégis a Maros tág völgyéhez számítom. 1 kőfejsze a tóból, egy a Sebes vízből. (Programm d. ew. Gymn. 1865/66.) A várostól északkeletre emelkedő Vereshegyen Schuster V. jelenlegi szászvárosi ev. lelkész 2—3' mélységben tüzkő-szilánkokkal együtt szürkés vöröses, barna, fekete anyagból kézzel formált, erősen kiégetett s vonaldiszszel ékített edénytöredékeket talált. A Székás és Sebes mentéről 3' mély, 3' széles, 12' hosszú s szénnel, hamuval kitöltött sirokat említ fel nevezett szerző az ev. gymnásium 1873/4 programmjában. Rosszul formált és hiányosan égetett edénycserepek mellett, olykor korongon készült jobb minőségűek is jönnek elé a Székás partján. Agyagnehezékek, csontárák jönnek elé mellékesen s e sirok felett vonul el épen a római út.¹⁾

b., A közép Marosvölgy mellékvölgyei.

a., Cserna és mellékvölgyei.

39. Szántóhalma. A helységtől délnyugatra egy tumulus látható.

40. Kis-Barcsa. Baresay Kálmán, hunyadmegyei alispán 1886. nyarán a Cserna jobb partján, s ki a Cserna és Sztrigy közti vizválasztóján, nagy mennyiségű praehistoricus cserepet, szilánkokat szolgáltatott át a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat muzeumának. E cserepeken pont-vonaldiszt látunk, minőségük különböző, legtöbbször rosszul égetvék. Olykor graphitos röthelmáz mutatkozik rajtuk. Innen néhai Baresay Mihály egy hatalmas trachyt kő-

¹⁾ Chronik 38—39 l.

fejszét ajándékozott volt a dévai reáliskolának; de e példány a budapesti anthropologiai kiállítás óta nem került vissza.

41. **Al-Pestes.** A helység átellenében találjuk az őskori edény-töredékeket. Az edények igen változatosak s köztük a talpas ivópohár-félék a legfeltünőbbek. Dendrites jaspisszilánkokat is nyertünk innen.

42. **Vajda-Hunyad.** A lovagvár mögött emelkedő Szt.-Péter hegyről Torna Sándor járásbíró egy kihajló élő, teljesen lekerekített kőfejszét ajándékozott Torma Zsófia úrhölgynek. Az itt található őskori cserepekről Torma Zsófia¹⁾ is említést tesz.

43. **Alsó-Telek.** E helységnél a római kort megelőző vasbányászat nyomai és egy esiszolt fejszetöredék amphibolitból. Ez utóbbinak lelőhelye a helység alatt az út jobb fele. Schulz József eszerépkálya gyáros úr ajándékából hunyadmegyei muzeum.

44. **Zsoszán.** Az Alpestesnél betorkolló Peták patak mellett. Egyik tagja a Nándorig fel tartó őstelepeknek.

45. **Nándor-Válya. a.,** A Peták jobb partján a szántóföldek barázdáiban s az ott lefutó vízmósás két szélén főleg eszerépnémükben és tűzkő, jaspis, calcedon-szilánkokban igen gazdag telep. A szilánkok közt fűrész és vakaró-félék is merültek fel. A fejszék, vésők, kalapácsok anyaga jobbára amphibolit, homokos és kékes kovasavtól áthatott agyagpala, kovapala. Az egyik fejszén másodlagos furlyuk látszik.

A eszerépneműek köröm- és vonaldíszot viselnek s a tordosiakhoz hasonló cultustárgyak, napjegyves cserepek is láthatók innen Torma Zsófia szászvárosi muzeumban. A cserepeken sepia festés is mutatkozik.

b., A helységtől nyugatra a La Ceremid nevű réten, a Peták felett durva edénytöredékek, szénhamuréteg és néhány unio pictorum találatott. E cultusrétegre római település következett. Nándor-Vályán felül következik a nándori barlangesoport.²⁾

¹⁾ A nándori barlangesoport Erd. Muz. 1886. évf. különlenyomat 20 lap.

²⁾ A nándori barlangesoport. Természettud. Közöny 101 füzetében tőlem. A nándori barlangesoport Erdélyi Muzeum 1880. 6—7 füzetében Torma Zsófia. Ugyanerről A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében 1877. és Bericht über Fräul. Sofie v. Torma's Sammlung praeh. Alterthümer. Goos 1878. Arch. d. v. f. Lkde XIV. Bd.

Ezek közül a legelső s általam Torma Zsófia tiszteletére elnevezett barlang praehistoricus jelentőségéről előbbi tanulmányomban volt szó.

β., Zalasdi völgy.

46. Zalasd. V.-Hunyadtól nyugatra egy regényes sziklaszoroson vagy a hegyi úton át érkezünk Zalasdra, melynek határában finomabb minőségű, de kézzel alakított s geometriai díszítéssel ellátott edény-cserepek jönnek elé. Ilyeneket szereztem a dévai muzeumnak.

47. Cserbel. A zalasdi völgy fejéhez közeledve, a jobbparti hegytetőn fekszik e hegyi falu, melyet egy 1874. október 8-án a Govasdiáról a kincstári erdősegen felfelé vágott út készítésekor felmerült ezüst kincslelet emelt ki az ismeretlenség homályából. Tene Saaszesz nevű runki munkás egy kőlap felfeszítése közben egy agyag vedret s egy föletlen bronzkorsót feszített fel. A cserépedény, fájdalom, megsemmisült, de a bronzkorsó időközben Cserny, vajdahunyadi pékmesterhez s attól Schulz József odavaló kályhagyároshoz kerülvén, utóbbi, 1886. nyári látogatásom idején, szives volt ide ajándékozni; én pedig a hunyadmegyei muzeumnak adtam át.

A korsó igen finom, sajtolt munka s csurtatójáról ítélve, ivóedényül szolgálhatott.

Ez edényben két végén kigyófejet ábrázoló ezüst huzal tekercs, 3 nagyobb ezüst gyűrű, 2 kapocs (fibula), két kisebb sodronytekercs — valószínűleg ujj gyűrűk —, 3 tekercs lemez, 6 huzalból készült fülönfüggő és 491 római családi érem találtatott, 13 utánzott barbar érmekkel együtt. Az érmek legfiatalabbja se terjedt Julius Caesáron alul.¹⁾

Az ékszerek és az 504 érem Dr. Ortway Tivadarnak az Archaeologiai Értesítő IX-ik kötete (1875. évf) 7 számának 215 lapján 4316 pénzfontnak mérve, 168 frt 24 kr-ra értékelte e leletet, tévesen roskány-govasdiainak említve lelőjét. A kincstári szenelésnél Govasdiáról egész Roskányig szolgáló út elnevezése vezethető félre. A fémtárgyak azon korból maradtak fenn, mikor a római művészetet a barbar ékszerkészítők mintául kezdték venni. A lelet a n. muzeumnak számos kétes koru tárgyaihoz kulesul szolgál, mert a 491

¹⁾ Erdélyi Muzeum 1874. 8.

családi éreimből 480-at sikerült Ortvaynak Mommsen munkája nyomán meghatározni.

Ezek Róma 509 évétől veszik kezdetüket s 170-ig terjednek, mely évből Cn. Mag. Imp. körirattal egy dénár fordult elő.

A két fibula közül a töredéknek sodronyesavarodása és a sodronynak lemezbe átvitele kiválóan érdekes. A nyílt karika három csavart sodronyból áll és míg két ág a nyílt végek felé irányul, hogy ott lapos, hosszukás fülekké csavarodjék, a harmadik ág e két fület csavarja körül. A másik fibula ép és ívén a sodrony lemezzé szélesedik. E lemezből alakul a peczektartó kengyel is. A cserbeli lelet két karpereceze közül az egyikén a sodronyvégek a közép felé lemezzé szélesülnek. E lemezt kötél dísz szegi be, közepén pedig egy-egy magesát körítő pontsor fut végig. Sulya 0.78 p. f. A másiknak csupán kapcsolóformává idomított végeit képezi húzal. A lemez mindkét szélét pontsor díszíti s magán a lemezen 8 pár pontsugárral övezett dudor van kiverve. Hossza 36.5 cm. Egy huzalkarikának háromszor körül csavart mozgatható végei a kezűj nagyságához képest való tágulást vagy szűkülést teszik lehetővé.

Egy 0.37 p. f. súlyu, 930. finomságu s 1 frt 44 kr-ra értékelt (1 p. f. = 39 frt) ezüst-láncz kerek karikával veszi kezdetét. Ehez kettős drótszem izül, majd öt babalaku kettős láncz szem olyképen összeillesztve, hogy a szélesebb tag az utánna következőnek elkeskenyülő nyakához fűződik. Most ismét kettős sodronykarika s azután két babalaku tag. Én ezt is karperecznek néztem, melynek közepét a kettőskarika képezheté, melyre ismét öt babalaku szem következhetett s tán a kampóra behajló vég szolgált az összefűzésre.

Az érdekes és chronologiai jelentőségű lelet helyét alkalmam levén megtekinteni, szükségesnek látom felemlíteni, hogy erdők közepette a runki völgyből Cserbelnek tartó hegyoldalon, egy emberi lakásoktól távol eső s azelőtt úttalan ponton akadtak reá. Az egykori tulajdonos valamely veszély elől meneküléleg rejtheté el e hozzáférhetlennek képzelt helyen s valóban csakis a véletlen hozá azt annyi század után felszínre.

Hozzá kell tennem még, hogy a lelet a gyalári vasbányák közelében merülvén fel, nem lehetetlen, hogy épen a bányászat révén szerezte a tulajdonos e nem kicsinyelhető kincsét s lakóhelye nem annyira a távol Cserbelen, mint Gyalár körül esett. (L. Hunyad-

megyei cserbelei lelet. Archeologiai Értesítő. Budapest IX. k. 1875. 215—220 és e lelet 103, illetőleg 102 drb. r. ezüst érmének elárverezésére vonatkozó hirdetés. Archeol. Értesítő 1877. XI. k. 100 és 168 l.)

γ. Strigy völgy.

A Piskinél Marosunkba szakadó Strigyvölgy a hátszegi-váraljai szoros által egy felső és egy alsó medenczére különül el. Őstörténelmileg egyikről se sokat tudtunk s fájdalom, sok jelenteni valóm nekem se akad. De minél gyérebben jutunk itt adatokhoz; épen gyér voltuk miatt annál többet nyernek a meglevő leletek fontosságban előttünk. Ezeket az alsó és felső Strigyvölgyről külön kell bemutatnom.

Alsó-Strigy völgy.

48. Nagy-Tóti (Hunyadm.) a Strigy jobb partjában, a helységen alul durvamivű, vastag szürke barna piros cserepek, melyeken zsiros széngyurma már zigzugvonalas karczoltos, ujj és köröm benyomatos diszítés látható. Dévai muzeum.

49. Petrény. 1868. nyarán az erdő felé eső felső házaknál, (La Padureny) Juon Zaphir felesége, a mint a két párhuzamos árok közül a Gropa Stini partjából agyagot akart kifejtetni, egyszerre egy női vázra bukkant. A megriadt nő lármájára odafutott emberek annak karján ezüst sodrony tekereset, karpereczet, nyakán gyöngyöt találtak s kapzsi módon mindjárt le is szedték. A közel lakó szolgabíró Zudor Elek erről hirt véve, a karpereczeket, sodronytekereset, függőket összeszedte s a vármegyére küldte be. Ott én csak néhány sodrony darabkát találhattam meg 1880-ban. A sodrony igen vékony s négyszög formára vala sajtolva. A helyszínére kilátogatva, még élő szemtanuk magyarázata szerint kelet-nyugati helyzetben fekküdt a váz, s Zsián Danyilla petrényi lakos állítólag a többszörös gyöngysort a kőboldogfalvi bérlőnek adta el. Ezt csak azért jegyzem fel, mert bár a bérlő nevét nem tudhatám meg, annak útján a gyöngyök N.-Szebenbe juthattak.

50. Kőboldogfalva. A Szentgyörgy-Válya felé vizválasztóul szolgáló Magura tetőn betűzdelt ékítésű cserepeket gyűjtöttem. Ilyen kezdetleges művű cserép a helység felé néző észak-nyugati lejtőn a római cserepek és téglák alatt több helyen ismétlődik.

51. **Strigy-Szent-György** a paleonthologiai leleteiről ismeretes helység.¹⁾ A Strigy hidján átmenve jobbra a partban jól kivehető culturréteget látunk. Innen egy quarczozs homokkőből készült kézi őrlő követ szállítottam Dévára. Graphitos cserepek, piros edénytöredékek, jaspis szilánkok találhatók itt. A vakond turásokban is megtaláljuk a kezdetleges edénytöredékeket. Kiterjedtebb és gazdagabb a falutól délre a kitidi patak jobb partja felett mutatkozó telep, hol amphibolit fejszék s szép füstquarcz szilánkok is fordultak elé. Ezeket egy gyönyörű magkövel (nucleus) a dévai muzeum bírja s a telep kikutatása körül nagy érdeme van Druhora Gábor tanító úrnak.

52. **Sztrigy-Szacsal.** A Sztrigy mentén le Sztrigy-Szacsalig a diluviális part szegélyből mindenütt rosszul égetett, durva cserepeket gyűjtöttem. Ezek közt túlnyomó a fekete és vörös féleség.

53. **Szent-György-Válya.** Sztrigy-Szentgyörgytől széles völgynyílás vezet e helységhez. A Magura hosszú gerinczéről alálejtő fokozatokon, a Gorganán, Faczán, Bersán bőviben kapjuk a legváltozatosabb cserépnémüket, tűzhelypadokat, kőszerszámokat. Az edények minősége rendkívül eltérő. Találni főleg pohárformákat finomul iszapolt anyagból erősen pirosra égetve s röthel mázzal bevonva. A sepia festés itt is mutatkozik. A gráphit és szénpor bevegítés is gyakori. A diszítés egyszerűbb nemei és complicált geometriai formái mind képviselve vannak. Orsógyűrűk, hálónéhezékek gyakoriak. A kőfejszék, vésők anyaga amphibolit, trachyt. A szilánkok dendrites jaspisból, füstquarcból készültek. Tulok, juh, disznó maradványok ismerhetők fel a konyhahulladékok közt. Csonteszközökből egy csontvéső Sándor János szászvárosi tanárnál látható, ki egy szépen ékített edényt is kapott innen Buda Géza birtoktól. Torma Zsafia szászvárosi gyűjteményében is van ép edény. A dévai muzeumnak ép edénye ugyan nincs; de cserepekből, kőszerszámokból szép collectiot gyűjtöttem oda. Koch Antal egy lapított és átfurt buzogányfőt említ innen. (Erd. Muz. V. 136 l. 50 sz.)

A Szentgyörgy-Vályától keletre Deneknek vezető út legmagasabb pontján két tumulust találtam. Ezek körül néhány szilánk és cserép mutatkozott. A Gridi határon is látni ily dombokat.

¹⁾ Csató János: A Sztrigy-völgy. Erd. Muzeumegylet Évk. VI. 1873. és Koch Antal: Erdély ősemlősei stb. Erd. Muz. V. 126 lap, 64 sz. Téglás G. A mammoth nyomai. Hunyadm. Földt. Közl. 1885. évf.

54. **Lozsád.** A Magura hegygerincz északi lejtőjén, a kincses helyen consularis és családi érmek fordulnak elő. Bár nem esik a Sztrigy mellé, a Magurát övedző östelepek egyik tagjaként ide foglalom.

55. **Kitid.** Sztrigy-Szentgyörgytől a lunkázi erdőkre vivő völgyi úton érjük el. A helységtől északkeletre emelkedő Plesa nevű hegnyakon egy disznó 1883. tavaszán aranyrudacsakát, tetradrachmákat túrt ki. Ilyen tetradrachmát a dévai muzeum is nyert. A lelet egy szászvárosi koresmáros útján szoródott szét.

56. **Lunkány.** Benn a lunkányi erdők közt a Ciklovina házcsoporttól keletre a Piatra Rosia nevű szirt tetején a római uralmat megelőző erődítések durva cserepekkel. A Piatra Rosiat Ackner, majd utánna Goos (Chronik 40. l.) és Müller-Frigyes¹⁾ is érintik; de a közelebbi meghatározást egyik se adja. Én, Téglás István igazgató és Szinte Gábor tanár urak társaságában részletes felvételeket eszközöltem ott s a hunyadm. tört. régészeti társulat dévai muzeumba gyűjtém leleteimet. Innen többi közt egy likacsos bazaltból készült kézi őrlőkövet vittem Dévára. A kőzetanyag az Olt mellől Hévizről való.

A nagykiterjedésű romokról és mellék erődítvényeiről e helyen legyen elég ennyi tájékoztatás.

57. **Jó-Valcsel.** A Sztrigy-től $\frac{1}{2}$ órai távolságban eső helység határán 1786-ban négyszáz darab dirrhachiumi drachma fordult elő. Hagyomány szerint aranyrudat is találtak itt s a 30-as években egy idevaló ember a muncseli Gredistyén gyűjtött aranyak miatt több társával Déván vizsgálat alá vétetett.

58. **Pokol-Valcsel.** A falu területén egy ember a kertjében több száz dyrrhachiumi drachmát talált 1886-ban. Ebből 370-et a dévai muzeum vett meg. Állítólag több is volt.

59. **Brettye.** A Sztrigy két partján u. m. a balparton M.-Brettye, a jobb oldalon Oláh-Brettye. E kettő közt fürdés közben Buda Ádám reai birtokos egy félig kifurt, egészen kerekre simított s közepén kissé elkeskenyülő trachyt-kalapácsot talált, mely nála Reán látható.

60. **Balomir.** Hunyadmegyében két Balomir van. Az egyik a

¹⁾ Archeologische Strefzüge Arch. d. V. fw. Landeskunde.

régi Szászvárosszékéből szakadt a megyéhez s a Maros terén, épen a Kenyérmező szélén, fekszik. Erről már volt is szó. A Sztrigy jobb partján, a hátszeg-váraljai szorosban eső Balomir felett látható erdőben Maderspach János hátszegi takarékpénztári igazgató erdei munkásai találtak barázdált diszítésű, rosszul égetett cserepeket. Ezeket Nalácson gr. Teleky György ur volt szives nekem megmutatni. A dr. Koch Antal jelentésében (Erd. Muz. V. 136.) szereplő kőfejsze is erről a Balomirról származhatik, mert 1875-ben Szászvárosszék külön létezett s a másik Balomir akkor oda tartozott.

δ., Hátszegvidék és felső Sztrigyvölgy.

Hátszeg vidékéről Válya, Rea, Várhely és Gredistyiora, Kis-Várhely az őstörténelmi lelőhelyek közt.

61. Boicza, Ilynemű község is kettő van Hunyadmegyében s az itt szóban forgó Hátszegtől nyugatra esik, míg a más a Déváról Brádra vivő postaút állomása. Innen öblös edénytalpok, vékony és választékos diszítésű cserepek jutottak birtokomba. Állítólag bronzlándzsa is fordult elé. A cserepeken tekeresdiszítés is jó elé s ezek a bronztelepek fazékneműihez hasonlók.

62. Szomszédos helység itt Válya-Reu, honnan Pávay Elek 1865-ben egy variolithos zöldkő baltával, tüzkő lándzsahegygyel rosszul égetett cserepekkel gazdagítá a kolozsvári muzeumot (Koch Antal Erd. Muz. V. 135—136 lap, 48. sz.) Odább nyugatra Várhely, a dákok Sarmizegethusája, honnan gr. Bethlen Ferencz Bethlenben Neigebaur szerint *KOSON* arannyal birt. (Dacien 39 lap, 123 szám.)

63. Zajkány. A vaskapu hágón sánczerőd.

64. Rea a hátszegi medence közepén. Buda Ádám birtokos kertjében egy majdnem tojásdad diorit buzogány. Nyéllyuka csak félig készült el. Ugyanott egy 0.075 m. hosszú, szép csiszolt kőfejsze (trachyt) és egy quarezgömb (buzogány). Buda Ádám Romániából is kapott egy 0.135 m. hosszú trachyt kőfejszét.

65. Felső-Szálláspatak. Egy szivalaku trachyt-fejsze S. Gyárfás Ferencz jelenlegi kir. táblai bíró, mint volt dévai törv.-bíró ajándéka a dévai muzeumnak.

66. Ponor-Ohába. A falu felett, ott, hol a barlangból a pa-

tak kijő, jellegzetes cserepeket és őskori konyhahulladékokat találai a Vurvu Szecsuluj szikláin. A jobb parton a Skorus oldalon ugyanilyen cserepek ismétlődnek, sőt a barlangból is kerülnek ki hasonlóké.

67. Totesd. Musa Woin nevü földmives 14 nagy aranykarikából álló aranylánczot talált itt 1854-ben. A négyszögre préselt vastag aranyrudak lazán vannak összehajlitva s kapcsolatuk csak a könnyebb szállítás kedvéért eszközöltetett. Igazi karika pénzeket a bécsi császári régiségtár aranszokrényében, főhelyre függesztve, szemlélhetjük. Az egész 2·931 pénzfont s 0·995 finomságu müből 0·736 az arany és 0·259 az ezüsttartalomra esik, vagyis jellemző verespatak vidéki electronból készült. Fémérték 1478 frt 91 kr, de a a régiségtár a mübecsre való tekintetből 1900 frton vette meg. Goos hibásan teszi Gredistiora, (Chronik 23.) és mint Pogány Ádám szemtanútól tudom, a Seidl Archiv f. oest. Geschichte XXIX. 322 közlése helyes, s csak a határ viseli Haczasd felé e nevet.

e., Városviz völgy.

68. A Godján magaslatairól eredő Városviz torkolatától Szászvárosról már volt alkalmam röviden megemlékezni. E viz mentén érjük el a Muncsel egyik lépesőzetén azokat a nagyszerű romokat, melyek e század eleje óta ismételtén gazdag aranyleletekkel vonták magukra a figyelmet. Mióta Eder Antiquarische Erörterungen neu-lich in Siebenbürgen gefundner Goldmünzen in den Ruinen des Muncseles Gebirges¹⁾ ezimmel hirt adott felőle, egész irodalom foglalkozott már e ruinával.²⁾ E helyen messzi vezetne a vár terület leírása s szorítkozzunk csupán arra: hogy a Városviz két fő csermelye: A Riu-Alb és Vallye-Alb által közrefogott fennsíkön foglal az helyet.

Az ide sorolható leletek közé tartozik a Neigebaur Dacienjének 102 lapján 28 sz. a. Ackner tulajdonául kitüntetett 2 serpen-tin-fejsze. A távol vadon mélyére rejtett vár faragott kövekből,

¹⁾ Schedius Zeitschrift Bd. IV.

²⁾ Xav. Hene. Die Ruinen am Muncseler Greduis'ye 180 sz. Major Pechi v. P. Ujfalú Siebenbü. Provinzialblätter I. 249. Ackner Mich. Reiseb. üb. einen Theil der Südl. Karpathen im J. 1838. Archiv. f. Sieb. Landeskunde I. k. 2 f. 1845. Dr. Fodor. Utazás n. Hunyadmegyében. régis. kinyomozása v. Hon és Külföld 1844 év 76. 77. és 1847. év 88—91. sz. Neigebaur Dacien Kronstadt 1851, 97-dik lap.

mészragaszték nélkül épült s már helyzeti fekvésénél fogva a római foglalást megelőző időkre kell származását helyeznünk. Nagymennyiségű vastárgyain (fejsze, lándzsa, nyíl, edényfűl, épületvasalás, stb.) kívül a várfalon kívül található szenesedett gabona és babhal-mok érdemelnek itt felemlítést.

Innen egy bazaltból készült öntőmintával rendelkezem. Ugy látszik kalapácsöntésre szolgált.

b., Sub-Kunun, a kis kincstári erdőtelep épen a muncseli romokról kapta Gredistye (Fiscal-Gredistye) nevét. Ettől völgy mentire jobb oldalról a Valye-Anyiesi nyílik meg. Ebben, illetőleg ennek jobb parti szikláin (a Vurtop vagy Capit Piètri), találták e század elején 1800—1806 közt azt a nagymennyiségű Kozon és Lysimachus aranyat, minek hallatára a kincstár a közel Sebeshelyről munkásait ide rendelve, szintén ásatott s valóban ekkor is ezer körül találták a Kozon aranyakat. 1847. július 11-én Neigebaur akkori bukuresti porosz consul a külügyminiszterium útján támogatására útasított hatósági közegekkel, u. m. a vajdahunyadi kincstári uradalom képviselőjével, Szilvásy László városviz-járási szolgabíróval, Ackner Mihály és dr. Fodor megyei főorvossal rendezett itt terjedelmesebb ásatásokat, a nélkül, hogy megfelelő eredményhez jutottak volna. Ackner 1837-ben, Fodor 1844-ben már előzetesen ásatottak itt. A Neigebaur-féle expedíció idejében, míg a társaság a ki-rendelt kosztesdi, ludesdi, városvizi emberekkel a várban ásatott, Boér György erdész egy kincstári munkásnak a Valye-Anyiesiben gyakori ezüst-denár leleteiről nevezetes kertjét forgattatá fel s ott egyetlen nap alatt 500 római ezüst denárt gyűjtött össze. Ebből 148 családi érem, 15 Julius Caesar, 10 Augustus, 12 Antoninus és Lepidus, 4 Germanicus, 3 Agrippa, 2 Tiberius, 2 Agrippina, 10 Caligula, 4 Claudius, 69 Titus, 119 Domitian, 15 Nerva, 2 Traján érme. Utóbbiak Germanicus melléknévvvel s Dacicus nélkül. Mindezen érmek Dacia meghódítása előtt kerültek ide.

69. Sebeshely. A Városviz egyik oldal völgyében a déli határhegység övében. 1801-ben 395 dák homoru pénz fordult itt elé a thasosi Dyonis összakállas fejének barbarimitációjával. Nagyságuk 34—36 mm., súlyuk 11—13 gr. Nagy részt a bécsi császári régiségtárba kerültek. (Archiv f. Landeskunde. Neue Folge XI. 461.) Meg kívánom egyébként jegyezni, hogy gyanításom szerint Sebeshe-

lyet, mint önálló kincstári községet összetévesztették Gredistyével s nem lehetetlen, hogy ez a lelet is a fennebbi rovathba tartozik.

70. Kosztesd. Ott, hol a Városviz pataka a csillámpala hegy-ségből kilép, a balparti magaslatokon két erődöt találtam. Ezek egyikén (Fejérág) durva cseréptál töredékei fordultak elő.

71. Városviz. (Hunyadm.) Alsó- és Felső-Városviz egymás tőszomszédságában fekszik. Innen egy olyan fonatos ezüst lánczdarabot láttam, minő a nagyváradi, goravoji, medgyesi, csórai ezüst leletekből ismeretes. Hasonló láncztagok és karperecz jutott vétel útján e vidékről 1884. nyarán a kolozsvári muzeumba.

ζ., Gyógyi völgy.

72. a) Erdőfalva. A helység alatt feltáruló szorosnál (Teja) a gróf Kuun Kocsárd (Scepte Sirgyilor) nevű barlanglakás átellenében egy Cetecuja nevű sziklaerőd. Egy keskeny mészsztirt 6 m. szélességben, 50 m. hosszúságban leegyengetve s a lankásabb keleti oldalon sánczczal megerősítve. Sziklába vágott ösvény vezet fel oda s a Dealu Zsudele nevű előfok is erőd gyanánt használtatott. Az egész hegy környéke és a sztirtfokok konyhahulladékokkal, cserépdarabokkal vannak ellepve. Kőszilánkokon kívül orsógyűrű és szép betűzdelt díszítésű edénytöredékek találtattak itt. Egy bronztárgy (leírás szerint lándzsavég) a cigány kezén pusztult el.

b) Erdőfalván felül a Piatra-Pestere Barlangszikla is praehistoricus telep. Innen egy amphibolit véső van birtokomban. Piros jaspis szarukő szilánkok; sok cserép.

c) Erdőfalváról keletre Csebnek vevő Podu hegyháton is vannak cserepek.

d) A Raj-Muncseltető egyik sztirtje is praehistorikus telep.

73. Balsa. a) A gör. gel. templomtól felfelé a Muncsel alatt Frucze Toma kertjében praehistoricus cserepek.

b) A Piatra Sincosiuluj barlangjából kiásott bronztárgyak és cserepek az embereknél elkallódtak.

74. Vója. Nem messzi Balsától a nagyági hegység északi lejtőjén. A kolozsvári muzeumban egy bronzvéső.

75. Glod. A nagyalmási patak e falun alul gyönyörű sztirt-szorosba mélyed. Ennek jobb parti magaslatán (Colcu Rupture), mely a Muncsel nevű hegyhát egyik része, egy hatalmas kőfejszét találtam. A fejsze csiszolva van és nyélllyukkal bir.

76. **Bakonya.** E helység Erdőfálvától keletre esik s az erdőfalvi Podu hegynyeregről leereszkedve, a patak jobb partján Zsuka Manilie földjén durva cserepek, szén, hamutörmelék mutatkozik. Ugyanitt nagy csontokat ástak fel, de babonás félelmüket a másodszeri kitakarás érdekében minden rábeszélésem, sőt a szolgabíró közbejötté se győzhető le.

77. A gyógyi völgy torkolatától a Kőalja barlangi telepe és e kívül a szítás malmok felé mutató és Torma Zs. által leirt culturmaradványok itt csak említésbe jönek.

Meg kívánom jegyezni, hogy az idáig felsorolt 77 telep, Akmár, Portus, Csóra, Oláh-Pián, Gyulafehérvár, Borsómező, Alvincz, Borberek és Szász-Sebes kivételével, tehát összesen 68, Hunyad megye területére esik. Ezen 68 telepen kívül következnek: Szászváros, majd Tordos nagy telepe, a glodi, karácsonyfalvi, boiczai, algyógyi, nándori, erdőfalvi barlangesoportok, úgy hogy Hunyad megyének a Marosra gravitáló részén a F.-Körös és Zsil kivételével 76 telepről szólhatunk.

μ., Ompoly völgy.

78. **Zalatna.** A zalatnai bányászat ősrégi időkre vezet vissza. Ennek színhelye Nagy-Almás felé és a zalatna-abrudbányai út választójától jobbra a Korabia hegy alatt található. Utóbbi helyen kiterjedt római temetkezésre akadt 1878. és 1879-ben Lukács Béla s e sirokat 1885. nyarán én is kutatás alá vettem. Itt II. Filep tetradrachmái találhatóak. Egy ilyen Hesky bányáigazgató úr szivességéből bírok.

ν., Székás és vidéke.

79. **Pókafalva.** (Alsófehérm.) Nagy-Enyeden egy barbar mivű bronztükör. A nyél egy lóalakban végződik s ez szarvasalakhoz izül.

80. **Buzd.** (Alsófehérm.) A szászsebesi gymnasiumnál 1 két-élű rézszekereze (Prog. 1870—71.)

81. **Reho** ismeretes lelőhelye a barbar régiségeknek dyrrhachioni thasosi érmeknek. 1853-ban a patak partján felfedezett nagyobb mennyiségű római családi érem jutott Bécsbe. (Transsylvania II. 249. Arch. d. V. Siebenb. Landeskunde Neue. Folge XI. 462) 1866-ban Arz urwegeni lelkész a Valye-Kaszilorban dák homoru

érmeket (thasosi utánzat) és egy II. Filep-féle tetradrachma utánzat (Sieb. Arch. N. F. XI. 462. és Goos, Chronik 48 lap.) Innen a szászsebesi gymnásium muzeumába 1884-ben 1'5 méter hosszú, 735 gr. súlyu, hirtelen elvékonyodó bronzkard került. Ily vékony kardokat összehajlítva találtak idáig pl. a Kaposban s úgy látszik, ennek hegye is be volt görbitve. A szászsebesi algymnásium kőszerszámokat is bir innen.

82. Szerdahely 1 amphibol véső N.-Szebenben a természettud. társulat muzeumában; ugyanott 2 serpentin-véső a Szerdahelyhez beszolgáló doborkai patakából (Dobring). A szászsebesi gymnásium 1867-ben egy 4' hosszú bronzkardhoz, egy kőfejszéhez és tüzpadokhoz jutott. A kard a rehoihoz hasonló.

83. Szász-Orbó Urwegen: 1 dudoros bronzkarperecz, egy kis bronz-véső.

84. Vingárd. (Weingarten): 4 serpentin fejsze, 1 chlorit pala-véső a szászsebesi gymnásium tulajdonában (1864—65 isk. értesítő).

85. Nagy-Apold. (Gross-Pold Nagy-Szebenm.) A Bruckenthal Muzeumban 1 amphibolit fejsze. 1778-ban egy aranykarpereczet olvasztottak innen be Gy.-Fehérváron. (Jahrb. d. k. k. Cent. 1856. 1843-ban egészen a totesdihez (Hunyadm.) hasonló aranylánczot kaptak (ein Eichwald), csakhogy ez 18—20 szemből állott. Részenben a bécsi, részben a Bruckenthal Muzeumban. (Arch. f. Landesk. IV. 28. Mitt. C. C. 1860. 75. 1862. 136. 1860-ban 500 drb római családi érem, melyből 455-öt Ackner határozott meg és pedig 38 Kr. e. 154 - 246 Kr. e. 154—81, 148 Kr. e. 81—45. A legfiatalabbak a Matidia családi érmek (44 Kr. e.) utánzatai és P. Clodius L. Livinejus C. Massidius pénzverő mesterek 12 denárja (Kr. e. 38-ból) 10 drb olvashatatlan vala. (Archiv f. oester. Geschichte XXIX. 311 és köv. lap).

86. Gergelyfája. (Alsófehérm.) A mult században nagymenyiségű drachmát talált egy ember. Seivert látta is, de Gy.-Fehérváron, mint annyi más, beolvasztatott ez is. (Mitth. d. C. Com. 1862. 156.) A segesvári gymnásium a Porzia nemzetség érmét kapta (Sieb. Archiv. n. F. II. 441.) és a nagyszzebeni ev. gymnásium II. Fülöp tetradrachmáját. (Progr. 1867.)

87. Péterfalva. a). A helységtől alig $\frac{1}{4}$ órányira, a szőlők és délre fekvő erdő közt valami 60, egyenkint 2—3' magas (egy 6'), 25—70' területű halom csoportosul 4—12-vel. 1—3' mélységben ta-

láljuk a kikövezett vagy égetett agyagból álló sirpadmalyt, melyen a hullát elégették. A hamu ezen, eserép s esonttal vegyülő földhantolás alatt nem találni siradalékot s a patak marton idáig egy köfejsze jött elé.

b) A falu tövében nyugat és délfelé 5—6' mély katlansirok következnek. A behantolással disznó, juh, tulok-esontok diszítetlen, de jó minőségű eserepek vegyültek be. Schuster V. jelenlegi szászvárosi ev. lelkész nem talált itt siradalékot; de Heitz lelkész egy agyagfejszét, vörös quarezszilánkot és simitóul használt disznóagyart talált ott.¹⁾

A nagyenyedi muzeumban innen egy barna anyagu, rosszul égetett kis tégely. 1885-ben a szászsebesi gymnasiumhoz egy jaspis nyilhegy, 4 szaruköeszköz és 1 esontnyilvég jutott innen.

88. Láz a Sebes viz balpartján egy kerek kúp. Csetate (vár) körül van sánczolva.

89. Szászcsor a kolozsvári muzeumba dudoros ezüstfibula 1 öv, 1 lábujj-gyűrű.

90. Bisztra a Sebesviz mellékfolyója mellett a Pereu Gardulujban a déli Kárpátok ölen 2 vasfejsze a szászsebesi gymnásium tulajdonában. A nagyobb 35 cm. hosszú. Bronz mintára készültek. Fejük lapos, élük előre hajló.

II. Közép Marosvölgy az Ompoly torkolatától az Aranyosig.

E terület kikutatása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett Herepey Károly nagyenyedi tanár s pár lelet kivételével az összes idevonatkozó adatokat az ő szivességének köszönhetem. Igazán kívánatos lenne, hogy gazdag tapasztalatait megfelelő terjedelemben mindnyájunk tanuságára közzétegye.

91. Csákljakő. A gyönyörű mészsziirt már Neigebauer figyelmét magára vonta, s 1847 ápril 27-én számos emberi esontot ásott ott ki. A durva fekete eserepekkal finomabb szürke, s még jobban szerkesztett vörös edénytöredékek társultak. Pont-, vonaldísz és fül

¹⁾ Goos Chronik stb. 44 lap. Archiv N. T. VI. 137. Programm des ew. Gymnasiums zu Mühlhach 187 $\frac{3}{4}$.

egészítő ki ezeket. Ugyanő Julius Caesar és Augustus denárjaít említi fel¹⁾. Ujabban Torma Károly²⁾ is ásatott ott a kolozsvári Múzeum számára. Legtovább és leggazdagabb eredménnyel működött itt Herepey Károly, ki a nagyenyedi Bethlen főtanoda geológiai múzeumát egy ritkabecű gyűjteménnyel gazdagítá több évi fáradozásai alatt. Ásatásai a Tyikujata és Marucza szirtek körül történtek, hol hazarészünk egyik nagyjelentőségű őstelepe terül el. Csak nagygyában érinthetem, hogy egész esomót látni itt a szebbnél szebb véső, fejsze, balta alakoknak melaphyr, quarczit, diabas és trachytból, sőt egy véső a messzi keletre utaló smirgelből készült. Homokkőből amulett, simító félek. Utóbbiak fogható nyéllal, vagy hasáb alakban felfüggesztő nyilással, hogy a tulajdonos akár övén hordható. A kovanyilhegyek közül egy ép oly szépen kidolgozva, minőt a dánoktól Lubbock után ismerünk. Az edények bemázolására graphitlemezek szolgáltak, s ezek közt egy kristálykakkal. Egy bolus hasáb a használattól egészen simára csiszolva.

A csonteszközök között madárlábszár csont sípok. Ezek egyike szép kördíszítéssel. Érdekes egy nagy halászhorog; felkunkorodó szakállal, füles vége mind látható. Csontárok, késnyelek, állatfoggyöngyök stb. következnek.

A megfelelő edényekről különösen a hullám-halgerincz és kördíszítést emelem ki, Meander, textil és geometriai alakok lencsesíga tekeres díszítéssel váltakoznak, s a pont vonal barázda ékítés rendkívül sokféle. Feltűnő a sakktáblaszerű ékítés is. A díszítés az edények belsejére is átterjedt.

Állatokul tulok, juh, kecske, disznó, ló (sok), szarvas, sok medve, hód ismerhetők fel a madarak mellett.

Még meglepőbb a csáklyai telep bronz és réztárgyainak bősége. A bronz helybeli előállítására utalnak a külön-külön előforduló ónlemezek és rézrögök, sőt kohászatának is bizonyítékait szolgáltatá Herepey a feltalált malachitdarabokban. A pogácsa alakú bronzrögök rézesákány töredék, vésőnek szánt rézlemez, gyűrű stb. Bronzból három lándzsa typus s számos fiúla, tokos vésők, sarlók, kés, beretva stb. A bronztárgyakat gyönyörű patina tünteti ki. Egy bronz phallus Barcsay József testőr tulajdonát képezi Bécsben.

¹⁾ Neigebauer Dacien 170 l. 3 sz.

²⁾ A csáklyai őstelep Erdélyi Múzeum VI. köt. 1879. 31—32 lap.

Vastárgyakból keskeny lándzsák, tövissel vagy tokkal a beillesztésre, szakállas nyilak, egy kézi kis üllő, melyet fába ütve használtak, szegek, kések, sarlók, fibulák, dárdák, vésők. Különös az egy szélesre hajlított élű vasvéső egészen a bronz czeltek alakját mutatja.

A telepen thasosi drachmák is fordultak elé: Herepeynél 2 tetradrachma, melyek mindenike be van hasítva. Mult nyáron is nagymennyiségű családi és consularis érem merült itt fel. Ugyaninnen származhatott az a 30 darab arany Regenbogenschüsselchen, melyet Hene Fer. kanonok hallomás után Beiträge zur dakischen Geschichte műve 82. lapján Felgyógyról említésbe hozott. Felgyógy a Csákyakő közelében fekszik.

A telep benyult a római korba is s félreismerhetetlen római emlékeiből (kulcs, sarkantyú, fibula szegek, terra sigillata) is gazdag zsákmányhoz jutott Herepey. A sűrke kőedény féleséget is rómainak tartom, miután ez a veszeli, várhelyi római táborhelyeken rendkívül otthonos.

Cultustárgyul a fennemlített bronz phallus mellett egy kis idólt kell kiemelnem, melyen a szem, haj felismerhetőleg jelezvék. Ugyanide sorolhatók a trojai agyagkorongok párjai, melyek nem lévén átlukasztva ipari célra sem szolgálhattak.

92. Remete, havasi szétszort falu a Pilis mészesúcsa körül. Különösen meglepő egy 40 cm. hosszú bronzlándzsa, melyet Herepey Bredesti felé menve a földbe szurva talált. A La cruce nevű helyről egy vasesákány.

93. Kakova (Vládháza) a Nedeja Bursioldalon és a Dealu Sirbin számos kőkori cserép. Utóbbi helyen a meander díszítés feltűnőleg gyakori. A mértani ékítményekből három- és ötszögek, rhombos alakzatok, csiga díszítés. A háromszögű bemélyítések ketős sora a bronzékszereken (Hallstadt) gyakoriak, ugyanitt a körbemélyítések is felmerülnek. A Nedejáról Herepey Károly egy szép kis öblös kannát vitt Nagy-Enyedre.

94. Toroczko. Ha már a magasabb hegyvidékre jutottunk, felemlíthetjük a toroczko-környéki őstelepeket is. A Székelykőről Orbán Balázs szerint (Székelyföld V. kötet. 192 lapján) 1 bronzvéső, 2 karika, 1 karperecz jutott Wolf tordai gyógyszerész ajándékából a kolozsvári Muzeumba. Ezek egyikének két vége discusszerűleg

csavarodik össze, hogy a felső karra alkalmazhatták. Szabó Sámuel a Székelykő várhegy nevű részének egyik barlangjából a kolozsvári Muzeumnak egy balta töredéket vett amphibolpalából (Koch Antal Erd. Muzeum V. 135 lap 43 sz.) A tordai unitarius gymnasium is nyert innen Pálffy Károly igazgató barátom közlése szerint egy kőfejszét. A Székelykő üregeit megjárva én azokban, valamint a tetőn, őskori cserepeket találtam.

95. Toroczkó-Szent-Györgytől nyugatra, a Várhegyen kőkori piros és fekete, rosszul égetett, de részben díszített cserepek. Herepey Károlynál N.-Enyeden T.-Szt.-Györgyről archaicus díszítésű s hullámvonalas mázolt cserepeket láttam.

96. Gyertyános (Valisiora). Innen N.-Enyed felé a Kőköz (Intre Pietra) nevű szorosban egy barlangtelep, honnan geometricus díszítésű cserepeket ástam ki. Az átellenes hegyoldalon ki a Malomkő nevű mészsirtig a szántóföldek barázdáiban ismétlődnek a praehistoricus cserepek.

97. Oláh Lapád. Ugyancsak N.-Enyeden Herepey Károly gyűjtésében két szép edény, egyiknek belső peremére is háromszögű barázdák között átvitték a betűzdelt díszítést. Érdekes innen egy agyagkalapács.

98. Magyar-Igen. Visszatérve a Maros jobbparti magaslatokról, M.-Igennél a Magura nevű szőlőhegyen 1885 őszén szőlő forgatás közben állítólag egy edényben következő régiségek merültek fel: bronz zablarészlet, 1 karperecztöredék, 1 vassarló és egy meggörbült vaslándzsavég. Ezeket Köblös Miklós szolgabíró ajándékából a dévai Muzeumba szállítottam.

99. Vajasad felett a Bilak hegyről N.-Enyeden barbar edény-töredékek.

100. Berve (Blutroth a Maros jobbparti hegységen). A szászsebesi gymnasiumnál serpentin fejszék (Programm 186⁵/₆ és Goos Chronik 14 l.) Ujabban bronzvésőt is láttam e gymnasiumnál, s a nagy-szebeni Bruckenthal muzeumban egy 10 cm. hossz. bronzszekerczét találtam, melynek éle 4 cm. szélesre terjed.

101. Kapud az egyesült Küküllőnek Marosba ömlése felett, a Magura nevű tetőről szép serpentin véső, s egy brachycephal koponya állkapocsesal, nagy-enyedi muzeum. Ugyanonnán bölény csontok, lencsedíszítésű cserepek, Herepey közlése szerint a Magura kö-

rül van sánczolva. Innen sorjába a Maros balpartján felfelé egymást érik az őstelepek, melyek kikutatása mind Herepey Károly fáradozásainak köszönhető. E telepek egy része a római hódítás idején is fel volt használva, sőt mint a szászujfalusi, a népvándorláskorig terjed. A legközelebbi helység

102. Paczalka felett is őskori erőd látszik. Itt szép hullámdíszszel ékített és festett edénytöredék. Hüvelyjellegű bronzfibula. Római edénytöredékek. A Maros partján Herepey 6 népvándorlászori sirt ásott fel.

103. Kis-Solymos urnatöredékekkel van képviselve a nagyenyedi Muzeumban.

104. Megykerék - Tompaháza felett ismétlődnek az őskori cserepek. Tompaházánál római terra sigillata is mutatkoznak dombormű ékítéssel.

105. Szász Ujfalu. A helységen felül a Maros partján népvándorlászori katlan sírok. Római téglatöredékek, eszerépnémük.

106. Maros-Szent-Király a Maros parton katlan sírok. Fenn a 464 meter magas Pogányhegyen pogányvár. Az őskori cserepek közt agyaghengerek, melyek kicsinségüknél fogva csak is gyöngy-sorba illettek be. Innen díszes római tárgyak, többi közt egy bronzkanál.

107. Csombord, füles meritő edény, urnatöredékek, szép edénydarabok.

108. Magyar-Lapád római jellegű ekevasak.

109. Fugad. A csombordi völgyön keletre. Szép festett edényei a tordosiakra (Hunyadm.) emlékeztetnek. Mindezek Nagy-Enyednek vannak.

110. Nagy-Enyed. *a*) A várostól délre a Szász-Ujfalura beforduló uttól jobbra, egy ellipticus domborulat Sárvár nevet visel. Innen egy kőbalta és egy véső disziti megfelelő cserepekkel a Herepey által gyűjtött muzeumot. Itt a meander, betűzdelt és hullámdíszítés gyakori s a cserepek megmunkáltatása s kiégetése rendkívüli változatosságban történt.

b) Kápolnadomb. A most ott díszlő sétatér előállításában szekrénysírokra akadtak. E sírok maradványai most is észrevehetők. Az oláhlapádi durva mészből kiváló padokat kissé idomítva vették alkalmazásba. A sírleteket Herepey mentette meg.

c) Őrhegy, épen a kápolna felett szőlőforgatás közben urnatemetőre akadtak. Egyikben egy La Taine vas fibula, s a mellett egy görbe kés és egy csésze tele csontokkal. Egy ló vázát is megtalálták. Innen szép kis edényt láttam a Herepey-féle muzeumban.

d) Kakasdomb; a városból Tövisnek (dél) vezető út egy magaslatot érintett s ennek levágása közben koponyákra akadtak. A származási kor tisztázásra vár.

111. Csákó. Nagy-Enyedtől éjszakra igen szép fazekas készítményekkel. Terracotta edényrészleten szép piros máz hullámos díszítés, domborcsoportozatok. Egyiken páfránylevelek; másikon áldozó alak. E római jellegű készítmények mellett kézzel, korong nélkül formált, rendkívül szép cserépnemük, halgerincez, hullámdíszítés, hornyolt, meander, testil-ékitmények, kötélbenyomatok völgyelt (canelierozva) ornamentatio.

112. Maros-Décse. Herepey 3 katlansírt ásott itt fel, s egy szürkés színű nagy csücsökdiszű urnát sikerült egészben megmen-tenie. Innen haematit véső s porphyrtuffa gyalu N.-Enyeden.

113. Ispánlaka, pár év előtt egy hullámvonalas díszítésű szűr ke edényben valami 120 darab bronz tárgy (véső, sarló, fibula, karperecz, rögök fűrésze). E depotleletnek egy része vásárlás útján a kolozsvári Muzeumba jutott. N.-Enyeden 3 bronzleány, 1 nagy bronzrög, fűrészek, sarlók, vésők, karpereczek láthatók belőle.

114. Nagy-Lak a Herepey-féle muzeumban egy két fülű urnával szerepel.

115. Csúcs a Medve hegyről primitív durva edényeket szolgáltatott Herepey gyűjteményébe. Ezeken a dudoros barázdákból 3-sával merőleges vonalak, megannyi rojtozatként emelik a díszítést.

116. Forró. 1886 nyarán a marosujvári sóbánya hivatal egyik tisztjénél két priapus alakot láttam bronzból.

117. Maros-Ujvár. A dr. Koch Antal jelentésében a sötömzs szélétől 4 ölnyre a $3\frac{1}{2}^0$ mélységből említett augitporphyr kalapács, serpentin kalapács, zöld jaspis vastag balta társaságában szarvas agancsok is fordultak elő. A mostani uszoda helyéről egy hatalmas, kurta vastag balta augitporphyrból és egy még biztosan meg nem határozott esiszolt és barázdált eszköz quarzitból egy bronz lándzsával együtt bányász-archaeologiai tanulmányim előmozdítása cél-

jából Jucho Ferencz bányaigazgató úr szivessége folytán birtokomban kerültek.

A kolozsvári Muzeumban 5 edényt és egy Bors Albert ajándékából nyert bronz sisakot láttam még innen.

118. Csekelak (Alsó-Fejérm.) 3 fülű, szép piros anyagu urna Nagy-Enyeden.

119. Székely-Földvár (Torda-Aranyosm.) a kolozsvári Muzeumban egy 11 cm. hosszú bronz hajító dárdavég hatélű csucsesal.

III. Aranyosmente.

120. Alsó-Szócsva. 1884 nyarán bányásztörténelmi kutatásim érdekében e vidéken járva, 1 darab 18 cm. hosszú, a nyéllyuknál 65 mm. széles fejsze quarezos kárpáthomokkőből, és egy 12 cm. hosszú, 55 cm. széles fejsze sötét-zöld szerpentinből jutott birtokomba.

121. Potsága, az Aranyosnak hasonnevű balparti mellékesermelye mellett 1843-ban két nagy dudoros ezüst fibula, egy lánczocska és egy kis ékszer jutott innen a bécsi császári muzeumba, melyeket ott Torda neve alatt találtam a catalogusban felvéve. Kenner osztályőr urat figyelmeztetém is erre, mert Arneith helyesen adta volt ki. (Arneith Gold-und Silbermonumenten, utóbbiak és az egyik fibula lerajzolva). 1884 nyári utazásom idején egy bronzlelet maradványát sikerült megmentenem. A lelet következőkben van: 5 darab fűrészlemez, 4 sarló töredék (nyélszelvénynyel) 5 csüngő felvarrásra szánva (ilyen Hampel József Bronzkor művében LIV. t. 9 á.), 1 pityke (felvarható) 10 tömör karperecz, 1 sodronykarperecz, 1 sodronyfibula íve, 1 tekeresvég, 1 karpakos véső alja. Ez ideig tulajdonomban van. Leírását közöltem az Arch. Értesítő 1886 év folyamában.

122. Várfalva, az ismeretes római telep mögött a Füttyérről már Neigebaur Dacien 197, 15 és Orbán Balázs Székelyföldje V. k. felemlítve találjuk a Kurz Antal által 1847 junius 20-án kiásott durva cserepeket. A kolozsvári Muzeumban Várfalva környékéről egy lándzsahegy, egy discusforma, de közepén éles bronzlemez és 3 egymásba lánczolódó, egyenként szivalakú aranygyűrű látható. Ezekon kívül 1886 nyarán ugyanott egy vékony, kétrétű aransodrony lábgyűrűt is láttam. A sodronyvégék lazán körülesavarodnak. Várfal-

ván a Fűtyéren Pálffy Károly tordai igazgató barátom 1885 nyarán a Pogánysáncz nevű helyet ásatva orsógyűrűt, körte alaku hálónéhezékeket, ujjköröm barázda díszítésű cserepeket (6—8 cm. vastagok) egy quarezeconglomeratumból kézi malomkő ásatott fel. Br. Józsika Pálnál egy buzogány-féle töredéke.

Az idevaló római régiségek (bronznéműek) és táborhely méltatása nem tartozik ide.

123. Torda. A tordai hasadékból a kolozsvári Muzeum Szigeti Cs. Sándor polgármester ajándékából *Cervus elaphus fossilis* homlokcsontját és agancsait nyerte ajándékba (Koch Antal Erd. Muz. V. 125 lap 56 sz.). A városból egy nagy serpentin véső, egy zsemlye alaku parittyakő gazdagítja ugyancsak Koch Antal közlése szerint a kolozsvári Muzeumot. A tordai unitárius gymnasiumnál egy kőfejsze töredék serpentinből (nyéllyuk nélkül) és egy szépen kidolgozott quarezvéső a Tordahasadék jobb felőli barlangjából származik. A Tordahasadék kijárója felett praehist. cserepeket találtam.

124. Alsó-Jára. Az Aranyos balparti oldalvölgyében néhai Tömösváry Ödöntől A.-Jára és Bikalat közt 17 cm. hosszú, 68 mm. széles sötét olajzöld de fehér pettyes, kovasavtól áthatott serpentin véső. A kolozsvári Muzeum egy bronz kineshez jutott innen, melyből egy törpengét, 1 széles élű füles vésőt, 3 gombostű fejet és egy felvarásra szánt háromszögű pitykét Hampel J. névre is bemutat (XVIII. t. 2. 3 á. XIII. t. 1. á. LII. t. 4—6 á. LVI. 12 á.)

125. Kercsed. (Torda-Aranyosm.) Neugebauer szerint (197, 116) 2 bronzfejsze, 2 karperecz, 1 sarló fordult itt elő.

126. Gerend. (T.-A.-m.) a kolozsv. Muz. egy 10 cm. hosszú vadkan alak bronzból. Az egész barbar munka. A sörényt a nyaktól balrafelé egy tó rajzát képviseli, s azon kerek és háromszögű nyilások.

127. Kopánd — Türi hasadék Tordától ÉNy-ra. Pálffy Károly tordai igazgató barátommal e szirtszorost meglátogatva a jobbparti fal barlangüregeiben cziradás, ujjbenyomatos piros és fekete (graphitos) cserepeket, konyhahulladékokat találtunk. Kétségbevonhatatlan ősemberi lakások valának ott.

IV. Felső Marosvölgy.

128. Mező-Kapus. (Maros-Torda marosludasi j.) bronzfűrész darabok Kovács F. mv. gyűjt.

129. **Maros-Bogát** (M.-Torda m.) a kolozsvári Muzeuumban 2 tokos véső, 2 töredék (sarló), lándzsahegy, kard, fűrész. (Orbán V. 56) Neigebaur durva piros cserepekről és egy bronzollóról emlékszik (246). Herepey gyűjteményben N.-Enyeden fazekasművek is képviselve vannak.

130. **Maros-Vásárhely.** Goos Chronik 81. l. Q. Fabius La be o (189 Kristus e.) C. Opimius (Kr. e. 120) és Q. Titius (körülbelől 85 Kr. e.) (Archiv. Landeskunde Neue Folge II. 442). Obsidian nucleus (L. Archaeol. Értesítő 1869 I. k. 56—57 lap 3—5 á.). Bánffy-Hunyadon és Maros-Vásárhelyt talált obsidiannucleus.

131. **Benefalva.** (Maros-Tordam.) a régi templom ujjáépítésekor Orbán B. szerint (IV. k. 188.) aranyékszerek, gyöngyök, fegyverek jöttek napfényre.

132. **Gernyeszeg.** (M.-Tordam.) a kolozsv. Muzeuumban 14 barna-edény (a legnagyobb 25 cm., 16 cm. és 14 cm. magas). Több tál és csupor czirádászlattal.

133. **Disznajó.** (Maros-Tordam.) serpentin véső a besztercei gymnasiumban.

134. **Petele** (Birk M.-T.-m.) 1869-ben az amphibolitan drachmák kétféle változatából 200 drbot talált egy földmives. Átmérője 10 cm., súlya 10 gr. 1872-ben e leletet a nagy-szebeni Bruckenthal muzeum megvette (Goos Chronik 14.)

135. **Mező-Madaras** (M.-Tordam.) a Csupiláb hegyen görög és római érmek és egy szarvalaku aranyrudacska (Orbán B. IV. 204 l.)

136. **Galambod** (M.-T.-m.) 2 arany súlyu arany sodrony-karika Kovács F. gyűjt. Kívül hullámozó dudordiszszel.

137. **Káál** (M.-T.-m. marosmenti járás) u. ott egy igen d'szes fibula, melynek ivén tuskés diszítést visel.

138. **Szász-Régen**, a város területén meander-diszítésű cserepeket ástak fel. A cseresznye-hegyről (Kirschberg) a gymnasium egy szekerczét kapott. A környékről egy serpentin fejszét látni, melynek első eltörött nyéllyuka után másodikat kezdtek. Ezeket magam is láttam. A segesvári gymnasiumban II. Fülöp tetradrachmájának barbar utánzata és egy római családi érem, Avers Roma feje X. ANNI T(iti) F(ilio) T(iti) N(epoti) (PRO) CO(n) S(ule) Revers gyöngy-koszoruban két felemelt karral tánczó alak. (Goos Chronik 47 lap.)

139. Bátos (Szász-Régen közelében) a szász-régeni algymnasium gyűjteményében 3 drb. szivalaku, de különböző nagyságu quartzit fejsze.

140. Magyaros (Maros-Tordam.) Nagy-enyedi muzeumban egy kövel kirakott tumulus alól kikerült bronzsarló. Kovács Ferencz apátplébános m.-vásárhelyi gyűjteményében (a maros-menti Mogyorosról) 4 tövises sarló (erdélyi típus).

141. Vécs mellett fadöntés közben 2 szép bronzedény került napfényre (Kovács F. Arch. Ért. 1885. évf.) Br. Kemény Kálmán kastélyától nyugatra 1886 júliusában ösémmelel (Téglás István) tett tanulmányi utunk közben praehistoricus cserepeket találtunk.

142. Monasteria bronz lándzsahégy a szász-régeni gymnasium gyűjteményében.

143. Déda. Tokos bronzvésők, Kovács Ferencz maros-vásárhelyi gyűjtem.

144. Görgény-Sófürdő — Zsabényicza, a szász-régeni gymnasiumban 1 bronz véső.

145. Görgény-Libánfalva. Kovács Ferencz m.-vásárhelyi gy. egy kis urna fedőjén négy nyílás, 1 sokkal nagyobb öblös urna, két-két fül egymás fölött. A lelőhelyre kilátogatva következőket találtam. Görgény-Szt.-Imrétől $\frac{1}{2}$ órai távolságban Libánfalva következik. — Mindenütt a Görgény balpartján haladva fel a Piatra Orsoj nevű trachyttufaszirt irányában, az uttól jobbra egy mezei utra fordulunk. Alig egy dülönyi távolban La Petrosza nevű lankás oldalon találjuk Todoreanu Vasilie házát, kukoriczája szélén. Alig 6 év előtt irtotta ki ő innen az erdőt s a földet a benne levő kövektől megtisztítva nagy esodálkozására a lapos kövek alatt edényekre akadt. Ezek Pallos A. görgény-szt.-imrei érdeklődő tanító utján jutottak Kovács F. apátplébános birtokába. Szabálytalan trachytlapokkal fedték le az urnákat s Todorean házánál megtaláltam valami 10 ilyen egy méter hosszú s 30—40 cz. széles, 10—15 cm. vastag kőlapot.

(Befejezése a jövő füzetben jó.)